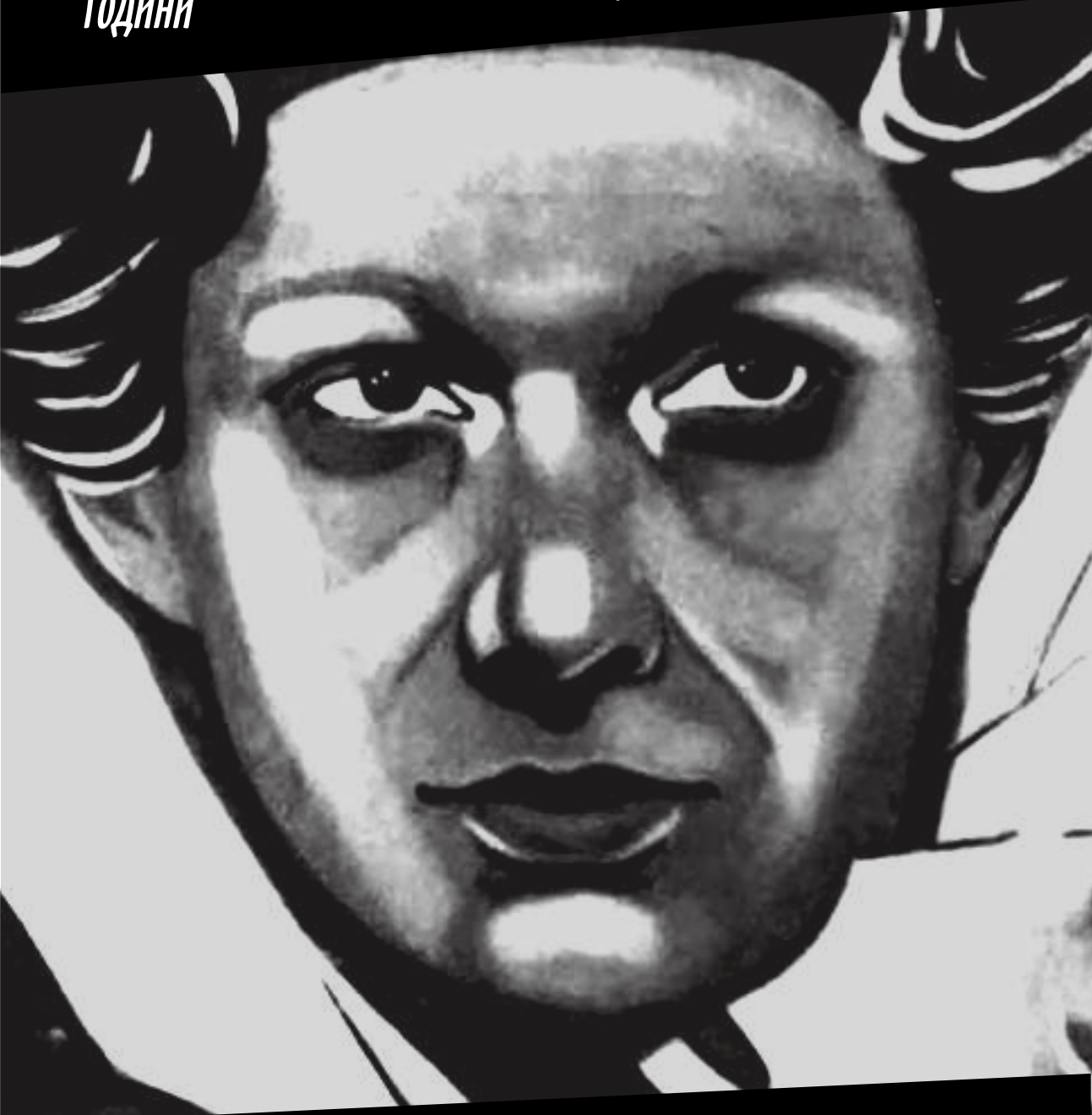

60
ГОДИНИ

„Мис Стон“ : Помеѓу Елен и Автономија

КОН ИЗЛОЖБАТА МИС СТОН: ПОМЕЃУ ЕЛЕН И АВТОНОМИЈА

МИС СТОН секако не е најдобриот филм во Македонија, ниту пак најнаградуваниот, не е ниту култен филм според денешните стандарди, во последно време не е ниту особено цитиран како некои филмови од (по)современата македонска кинематографија, секако не е прв филм во македонската кинематографија, не може да се закити ниту со епитетот на филм што е најдобро режиран, актерски изигран и слично. Значи овој филм не е многу работи, а сепак претставува неодминлив дел не само од историјата на македонската филмска продукција, туку и од нашата колективна свест. Овој филм, секако е врежан во кодот на повеќе генерации луѓе што го гледале и оставил во нив длабоки траги. Остави траги што се пренесени на платното, но, оваа изложба и посвета на 60-годишнината од овој филм ќе покаже дека оставил траги и од зад себе т.е. преку она што не се гледа на платното.

МИС СТОН се приказни во приказна и дел од тие приказни се раскажани во МИС СТОН: ПОМЕЃУ ЕЛЕН И АВТОНОМИЈА.

И зошто се решивме да му дадеме нов поттик на овој филм?

Убеден сум дека приказната што пред 60 години Жика Митровиќ ја раскажа со помош на Трајче Попов и Горѓи Абаџиев, но и со придонесот на сите учесници во филмот како Олга Спиридоновиќ, Петре Прличко, Љубе Петковски, Василије Поповиќ-Цицо, Диме Шумка, Иван Рупник, Вања Бјењаш... и ден-денес не остава никого рамнодушен. И така овој филм ги надминува времето и генерациите и и понатаму ќе продолжи тоа да го прави. МИС СТОН сум го гледал повеќе пати, во различно друштво и на различни места, дури и во Унгарија, и секогаш, без исклучок, предизвикува емоции. Кога денес го гледам почнувам да ги чувствувам тие емоции (кои на крај секогаш водат кон неминовниот плач) уште на почеток на филмот. Е, тоа е нешто што не може да се објасни со награди, критички пофалби и студени филмолошки анализи. МИС СТОН е нашиот ВОЈНА НА СВЕЗДИТЕ. Парадигма на борбата помеѓу доброто и лошото. И да, далеку подобар е.

Имам впечаток дека помладата генерација има култ кон некои нови македонски филмови, но на поголемиот дел МИС СТОН им е надвор од ракурс. Често, дури и колоквијално, можеме да ги чуеме цитатите како: „Пиги, морално беше“, „Бекни бе, ќе ми снема лента“, „Пукај бе, братучед, пукај“, „Лепото византиска непролазна“... но благословот на Манданата сè поретко. Освен во Кинотеката каде што се користи дури и колоквијално, тешко дека некаде ќе ја чуеме репликата помеѓу Манданата и Цилка:

- Но ние друго те прашуваме.

- И јас друго ти одговарам.

Затоа, и на овој начин, сакаме да го извадиме филмот од кинотечниот „нафталин“ и да му дадеме нов импулс, зашто тој секако го заслужува тоа.

Владимир Ангелов, виш филмолог
в.д. директор
НУ Кинотека на Македонија

Приказна за еден филм: помеѓу очекувања и оправдувања, помеѓу Елен и Автономија

Своевремено, „Мис Стон“ беше меѓу најскапите и најамбициозни југословенски продукции, прв македонски филм во колор, но и во тоталскоп техника - како што тогаш ги снимаа костимираните историски епопеи во Чинечита. Инспириран од настан што се случил во 1901 година, кога четата на Јане Сандански ја грабнува Американката и протестантска мисионерка Елен Стоун, со цел да изнуди откуп и со тие пари да го финансира востанието и борбата за независна Македонија, филмот „Мис Стон“ во режија на Живорад Жика Митровиќ требаше да задоволи многу очекувања.

Требаше да ја најави новосоздадената македонска кинематографија и да ја промовира вон границите на Југославија. Да ја претстави македонската култура и историја. Да биде забава за филмската публика, акциона и психолошка драма истовремено. Требаше да му биде отскочна даска на „Вардар филм“, за продуцентската куќа во формирање да се докаже пред конкурентните, поискусни и подобро екипирани филмски претпријатија на југословенскиот филмски пазар. Требаше да даде официјален, научно поткрепен став кон дел од историското минато за кое дотогаш ретко се истражуваше и јавно пишуваше, малку се знаеше...

Пред сè, требаше да биде добар филм.

Овој проект му помогна на „Вардар филм“ да го оправда своето основање и работење, а со тоа и на новоформираната република на македонскиот народ стекнатата самостојност и автономија.

Сето тоа придонесе финансирањето на овој проект, снимањето и промовирањето на „Мис Стон“ да стане мисија од национален интерес.

***

Низ фотографии, неколку интересни детали, прес-клипинзи, сеќавања на авторите и неколку документи тука ја раскажуваме приказната за филмот „Мис Стон“. За развојот на идејата и сценариото, за работата на филмската и популарноста на актерската екипа. За паралелниот проект во сенка, премиерата, триумфот во киносалите ширум земјата. За принудното слетување во земјата на заборавот... И за повторното будење на митот за филмот „Мис Стон“.

Приказната за „Мис Стон“ всушност ја раскажуваме сите ние кои се сеќаваме и навраќаме на филмот...

Александра Младеновиќ, филмолог
НУ Кинотека на Македонија

Идејата и сценариото

Интересот да се екранизираат теми од историското минато на Македонија заживеа веднаш по воспоставувањето на мрежата од институции чија главна преокупација беше филмското производство. Во повоената Република Македонија беше формирана Комисијата за кинематографија (1947), потоа и „Вардар филм“ (1947) како прва продуцентска куќа и „Технофилм“ (1949) како техничка база и тонско студио. Беа обучувани кадри, се градеше стратегија за производство и пласман на домашниот филм. Културната политика на повоената Југославија го поддржуваше и промовираше културниот идентитет на секоја националност во рамките на новата држава. Сите сили беа впрегнати во раѓањето и развојот на македонската кинематографија.

На првиот конкурс за филмски сценарија и синопсиси, свој текст од 70-ина страници пријави и младиот Трајче Попов, снимател и режисер во формирање. Под шифрата „505“ („...многу ги сакав тие бонбони на 'Краш'" – разјасни Попов многу години подоцна) тој го пријави историскиот текст за грабнувањето на Елен Стон, инспириран од средбите што ги имаше и приказните што ги слушаше од очевидци на настанот, современици на американската мисионерка и четата на Јане Сандански. Имено во 1948, Попов и неговиот колега Кочо Недков имаа за задача да ги снимаат активностите на делегацијата на Министерството за просвета, која заедно со претставници на бугарската влада учествуваше во заедничка комеморација по повод 33 години од смртта на Сандански. Попов и Недков тогаш снимаа во Пиринска Македонија, во Рожденскиот манастир, Мелник и Банско, а од нивната екскурзија произлезе филмската репортажа „Низ Пиринска Македонија“. На тие средби и настани, Попов се запозна со стари илинденци, поранешни комити, и ја слушна приказната за киднапирањето, Американката и четата на Сандански.

Идејата и синопсисот биле прифатени, но на луѓето од комисијата за избор на филмски текст им било јасно дека приказната треба уште доста да се доработи. Дека треба да се ангажира историчар кој ќе ги прикаже настаните околу илинденскиот период во вистинско светло, точно и хронолошки подредено. Така е ангажиран веќе реномираниот историчар и автор Ѓорѓи Абациев, кој заедно со Т. Попов, по неколкумесечна заедничка работа, во 1952 година го доставува до „Вардар филм“ сценариото „Аферата Мис Стон“.

Некаде околу 1953 година „Вардар филм“ добива зелено светло да се започнат подготовките за реализација на сценариото, и тоа со Трајче Попов и Илија Милчин на режисерското столче. Одговорностите биле поделени – Милчин, како човек од театарот, би бил задолжен за работа со актерскиот дел од екипата, а Попов, како филмски работник, со останатиот дел од продукцијата. Заедно избрале терени за снимање, и направиле прелиминарна поделба на улогите, дури и план на снимање. Подготовките веќе беа во поодмината фаза кога „Вардар филм“ добил наредба да го прекине проектот, наводно бидејќи е сè уште рано за таква тема.

Се чекало на одобрение, на амин „одозгора“, односно од партиските и владините врхушки.

Сценариото е повторно дадено на преработка. Овој пат бил ангажиран писателот Јован Бошковски да го доработи и преработи, а подоцна и Коле Чашуле.

Веќе во 1957 година повторно паѓа одлука за реализација на филмот. Овој пат, со одобрение од повисоките политички ешалони, ангажиран е српскиот режисер Жика Митровиќ кој со своите претходни играни филмови покажал склоност кон акциони теми. Митровиќ изработил книга на снимање базирана на сценариото на Попов и Абациев, на усвоените измени предложени од Бошковски и Чашуле, и според интервенциите предложени од Филмскиот совет на „Вардар филм“.

Договорено е Попов и Абациев да се водат како автори на сценариото, со тоа што Попов ќе влезе во екипата како асистент по режија, а Илија Милчин ќе ја добие улогата на Јане Сандански.

Интервју со Горѓи Абаџиев за настанувањето на сценариото, *Нова Македонија*, 01.01.1958

Трајче Попов на почетокот од филмската кариера

Трајче Попов и Жика Митровиќ во разговор со современици на Елен Стон и Јане Сандански

Корица и прва страница од сценариото „Аферата Мис Стон“ од 1952

Корица и прва страница од Книга на снимање на „Мис Стон“ подготвена од режисерот Жика Митровиќ од 1957

Филмската и актерската екипа

Во годините на мачната преработка на сценариото, се подразбираше дека доколку дојде до реализација, филмот ќе биде снимен во црно-бела техника и во стандарден формат. Но веќе во втората половина на 50-тите години, кога синемаскоп техниката станува сè попопуларна и кога во домашните кина веќе се прикажуваат добро посетени и екстравагантни костимирани историски проекти од Холивуд и Италија, продуцентот „Вардар филм“ се одлучува на мошне храбар, дури и ризичен чекор. Филмот „Мис Стон“ ќе се снима во синемаскоп техника, во колор, и со тоа веројатно ќе биде првиот југословенски филм снимен со нова технологија. Оваа одлука е донесена неколку недели пред почетокот на снимањето и формирањето на екипата, затоа и многумина сметале дека е избрзана, дури самоуништувачка за младото продуцентско претпријатие.

Во преговори помеѓу режисерот и продуцентот, некаде помеѓу усвојувањето на книгата на снимање и изборот на локациите, беше оформена и екипата што ќе се зафати со амбициозниот проект. Директор на фотографија ќе биде Миша Стојановиќ, снимател Љубе Петковски, сценограф Василије Поповиќ, а Диме Шумка како архитект-изведувач ќе се зафати со сценска реализација. Миодраг Мики Стаменковиќ и Стојан Кулибрк ќе бидат асистенти на режија (покрај Т. Попов), костимографијата ѝ се доверува на Милица Бабиќ-Јовановиќ, монтажата на Војислав Вања Бјењаш, а музиката ќе ја напише Иван Рупник. „Вардар филм“ назначи и свои луѓе - директор на филмот ќе биде Јово Камберски, а негов помошник Живко Султански. Во нивни раце ќе бидат финансиите, одлуките, реализацијата на договореното, сплотеноста на екипата и - нервозите.

По кратките дилеми околу изборот на останатите актери за главните улоги, неколкуте аудиции, пробни снимања и преговори, на крајот од декември 1957 во медиумите излезе информацијата дека Олга Спиридоновиќ ќе се појави во улогата на Елен Стон, Марија Тоциноски во улогата на Катерина Цилка, Драган Оцокољик како Крсте Асенов, Илија Џувалековски како Чернопеев и Петре Прличко како Манданата. Подоцна, лица од раководството на „Вардар филм“ навестија дека изборот можеби бил направен избрзано, бидејќи информацијата некако дошла до новинарите уште пред да се донесе конечна одлука за улогите. Но јавноста веќе беше информирана, а изјавите од актерите дадени за медиумите беа објавени уште пред да се потпишат договорите за ангажман.

Во актерската екипа се вклучија и Драги Костовски, Виктор Старчиќ, Тодор Николовски, Дарко Дамески, Димитар Костаров и други познати ликови од домашните театарски сцени.

Дарко Дамески

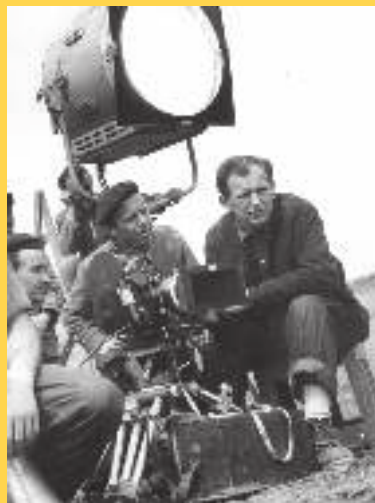
Тодор Николовски

Драги Костовски и Виктор Старчиќ

Димитар Костаров

Камерманот Љубе Петковски и асистентите на снимателот

Неочекувани тешкотии

Најпосочувани проблеми во текот на снимањето беше променливото време, поради што екипата мораше почесто да ги менува, дури и предвреме да ги напушта локациите на снимање. Потоа честото менување на книгата на снимање, односно отфрлањето на веќе испланираните сцени и воведувањето на нови сцени и кадри, како и недисциплината на поединци и неискуството на голем дел од филмската екипа. Но, сето тоа заедно најмногу се одразило на секторот сценографија, кој и онака организациски и кадровски бил однапред слабо испланиран.

„Мис Стон“ беше снимен на неколку локации – во Скопје, во импровизирани студија во Драчево и фабриката „Железара“, во Мавровско и манастирот Св. Јован Бигорски, во Охридско и селото Трпејца, неколку екстериери во Прилеп и Солун, и во студијата на „Авала-филм“, на Кошутњак во Белград.

За сценограф на филмот беше ангажиран Василије Поповиќ-Цицо, веќе етаблиран уметник, театарски сценограф, познат карикатурист и илустратор, автор на грбот на републиката и грбот на Град Скопје. Неговата работна биографија избобилува со референци кои ветувале одлична соработка, инвентивни сценографски решенија, силен авторски печат врз визуелниот концепт на ентериерите.

Според претходен договор со „Вардар филм“, Поповиќ-Цицо ги изработил сценографските скици и ги предал на екипата за да бидат реализирани. И потоа речиси никогаш не се појавил на локациите да провери дали објектите се функционални и во согласност со барањата на режисерот.

За архитект-изведувач на објектите на терен бил ангажиран Диме Шумка, исто така искусен сценограф, кој веднаш се соочил со недостаток од работници и помошници. Многу бргу станало јасно дека ќе мора многу повеќе креативност да вложува, да смислува и измислува практични решенија, отколку само да ги материјализира скиците на Цицо за кои сценографот на филмот не дал никакви упатства и насоки како да се реализираат.

Кон средината на снимањето, Шумка бил префрлен во екипата на „Виза на злото“, и на терен бил донесен младиот и тогаш неискусен Никола Лазаревски, кој многу години подоцна на искуството со „Мис Стон“ ќе се сеќава како на „огнено крштевање“.

Поповиќ-Цицо сепак ѝ се придружил на екипата во Белград, кога се снимале ентериерите и сцените „Кафана“, „Домот на д-р Хаус“, „Кабинет на везирот“ и „Кабинет на Дикенсон“.

Сцена во с. Трпејца, Охридско Езеро

Сцена во манастирот Св. Јован Бигорски

Бачилата во Маврово

Ентериери снимени во филмските студија во „Авала филм“

Живорад Жика Митровиќ, режисерот на „Мис Стон“

Архитект по образование, успешен стрип-автор уште во тинејџерските години, Митровиќ почна да се занимава со филм по Втората светска војна.

„Капетанот Леши“ (1960) „Пресметка“ (1962), „Невесинска пушка“ (1963), „Маршот на Дрина“ (1964), „Ужичка република“ (1974), „Тимочка буна“ (1983) се само неколку од многуте негови наслови што постарите генерации ги паметат, еднакви по гледаност на денешните холивудски блокбастери.

Во Македонија, Жика Митровиќ ги снимил уште и „Солунските атентатори“ (1961) и „До победата и по неа“ (1966).

Беше еден од најплодните југословенски режисери, често и сценарист на своите филмови. Во рамките на домашната кинематографија му се припишуваше улогата на творец на југословенскиот вестерн. Го почитуваа како мајстор на акционите сцени. Беше посочуван како пример за успешно реализирани воени спектакли.

А тој, секогаш кога зборуваше за своите филмови, акцентот го ставаше на психолошката состојба на ликовите, на внатрешниот, но и на меѓусебниот конфликт. На антагонизмот, на спротивноста на идеи и судирот на карактери. Така се сеќаваше и на снимањето на „Мис Стон“:

„Иако од организациона страна најтешки сцени беа оние во кои учествуваша јолем број на сиваи сиви, за мене како режисер во уметничка смисла најинтересни беа оние кадри во кои доминираат психичките односи, кои требаше да се нијансираат и разбојат.“

Пред да започне снимањето на филмот, главните антагонисти му беа Мис Стон и комитите како група борци за слобода. Некаде на почетокот од снимањето, беше уверен дека ликот на Сандански е тој што треба да го застапува обратниот светоглед од оној на мисионерката. Но како што одминуваше снимањето, се внесуваа сè поголеми промени во книгата на снимање, а ликот на Мандана добиваше сè повеќе реплики и длабочина како карактер. Тогаш Митровиќ фокусот го стави токму на овие двајца, како носители на дејствието, на приказната и пораката на филмот:

„Иако зборува за едно киднапирање, филмот 'Мис Стон' е приказна за две лица кои на дијаметрално спротивни начини ја трансцендентно бијат во на човековата егзистенција. Тоа е приказна за Мис Стон, американска мисионерка, и за Мандана, македонски војник. Секако дека во филмот постојат и други личности кои исто-ведаат и пројоведаат свој поглед на светот, но тие само дојолнително ја осветлуваат главните јунаци, т.е. Мис Стон и Мандана. Војводата Сандански, Черноев, Кашерина Цилка и уште некои од ликовите, прејставуваат важен фактор при истакнувањето на главните идејни премиси во филмот, но замислени како некој вид драмски хор кој ја ојсервира сиваи сиви ликови и придонесува за јасност во нивните односи. А тој однос е судир на сиве правци на перципирање на сиварноста.“

Живорад Жика Митровиќ

Соработниците го паметеа Жика Митровиќ како мошне упорен, дисциплиниран и истраен човек, кој секогаш доаѓаше подготвен на снимање и знаеше што му е работа тој ден. Постојано се консултираше со соработниците и актерите, кратко и јасно, и секогаш беше подготвен да пронајде решение, излез од некоја ситуација, само да не дојде до прекин во снимањето. Но кога немаше да го добие тоа што го бара, знаеше да избувне, да ги навредува сите околу себе, да ги обвинува за некомпетентност.

На крајот сите за сè му простуваа, и секогаш работата со него ја издвојуваа како мошне драгоцено и инспиративно професионално искуство.

Филмски свеќи, 14.12.1958

Режисерска експликација од Жика Митровиќ

Жика Митровиќ со дел од филмската екипа

Жика Митровиќ

Олга Спиридоновиќ во улогата на Елен Стон

Благодарение на Жика Митровиќ, кој претходно ја имаше ангажирано во „Побарај ја Ванда Кос“ (1957), неговиот втор игран филм, Олга Спиридоновиќ ја доби и улогата на Елен Стон. Потекнуваше од актерско семејство и заедно со своите родители ја имаше пропатувано цела Југославија, пред да ја освои театарската сцена уште во тинејџерските години. Немаше амбиции да работи на филм. Пред сè бидејќи сметаше дека не е доволно фотогенична и дека филмот е несериозна работа, за разлика од театарот.

Сепак, годините поминати во „Југословенското народно позориште“ во Белград, нејзиното искуство, професионалноста и дисциплината, придонесоа снимањето на филмот да го издржи и покрај големите предизвици. И во поглед на самата улога, поради англискиот јазик, но и во поглед на продукцијата исполнета со многу одложувања и прекувремени снимања, поради претрпливото време и доста лошата организација на екипата.

Спиридоновиќ беше еден од столбовите на екипата, почитувана поради својата принципиелност и скромност. На својата матична театарска куќа ѝ остана верна дури и кога го потпишуваше договорот за улогата на Елен Стон. Целиот нејзин хонорар за „Мис Стон“ беше префрлен на сметката на театарот, и речиси никогаш не пропушти претстава додека траеше снимањето на филмот.

За улогата на грабнатата американска мисионерка, во 1959 година ја доби *Златнајта арена* на Филмскиот фестивал во Пула, а заедно со Петре Прличко, отпатуваа и во Шкотска и во Норвешка за да го промовираат филмот. До крајот на животот реализира само уште шест филмски улоги, преферирајќи да работи под рефлаторите на сцената отколку под рефлаторите во филмското студио.

Мис Стон згрозена од зулумите на аскерот

Костимска проба за улогата на Елен Стон

Ослобођење, 23.12.1958

Елен Стон во разговор со војводата Сандански

Мисионерката помеѓу комитите

Петре Прличко во улогата на Мандана

Петре Прличко беше актерска легенда уште пред првиот снимен кадар за „Мис Стон“. Со успешна театарска кариера помеѓу двете светски војни, филмот беше само уште еден предизвик повеќе за него. Територија што со сигурност ќе ја освои. За улогата на Манданата, покрај *Златнајќа арена* во Пула, во 1959 година, добиваше награди на популарноста ширум Југославија од тогашните списанија и радиостаници. Никнуваа написи и негови „портрети“ по сите весници, а секоја негова наредна филмска улога добиваше медиумско внимание.

Беше полн со импреси од проекциите на „Мис Стон“ во Осло и Единбург, на кои самиот присуствуваше и го почувствува добриот прием на публиката. Благословот на Манданата за новороденчето остана негов заштитен знак до крајот на кариерата и Прличко умееше секаде да го изрецитира до колку имаше заинтересирани слушатели. За успешно реализираната улога сметаше дека поеднакво е заслужен и режисерот:

„Јас сум воспијуван како театарски артисти слие да му верувам на режисерој, и за мене режисерој е командант на бродој. Од нејо зависи дали бродој некаде ќе зајлиби или ќе излезе на морската ширина. На Жика Мишовиќ тјао му се дојадна и јочна на мене особено да ѝледа. Мојата улоја беше мноју мала – Манданата. Ојќако јо добив тежкотој, тјаа јосле секое снимање расјеше, расјеше и дојде до ова шјто јо ѝледавме на екраној...“

Пријателството со Ж. Митровиќ започна за време на снимањето на „Мис Стон“, а продолжи во „Солунските атентатори“, „Капетан Леши“, „Невесињска пушка“, „Ужичка република“ и другите неколку филмови што ги снимил со овој режисер.

За улогата на Манданата, *Вечерње новости*, 19.12.1958

Мандана во дијалог со Елен Стон

„...Спомни си ја четата во која си се родило...“

Плакување на Манданата

Илија Милчин во улогата на Јане Сандански

Меѓу актерите во водечките улоги на „Мис Стон“, Милчин имаше најмалку искуство. Всушност, немаше филмско искуство воопшто, иако се надеваше дека со Трајче Попов заедно ќе го режираат „Мис Стон“ неколку години пред Жика Митровиќ да го сними преработеното сценарио:

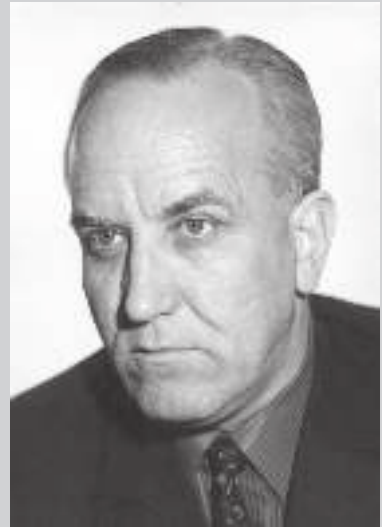
„Фактички, филмот во сите свои елементи беше веќе постојан. Нему (на Митровиќ) му беше дадено сè што во. Немојте погрешно да ме разберете дека ја омаловажувам режисерските квалификации на Жика Митровиќ...“

Школуван во Белград, Софија и Москва, Илија Милчин учествуваше во формирањето на МНТ, на прилепскиот драмски ансамбл, на Обласниот македонски театар во Горна Џумаја, како и во формирањето на многу генерации актери и режисери на кои им предаваше во текот на своите активни години.

Според еден од извештаите подготвени од раководството на „Вардар филм“ за текот на снимањето на „Мис Стон“, Милчин бил „без големи погрешности, скромен и куќлив“, но и дека „...за разлика од Сандански, тој (Милчин) не знае да ракува со оружје и заради тоа, и покрај повеќето дублови, сепак денеска имаме во филмот и лоши кадри“.

Илија Милчин, пак, сеќавајќи се на искуството со својата улога во „Мис Стон“, во 1988 г. ќе изјави: *„...За нашиите иселници најважно од сè она што сум ја направил јас во живо што беше тоа што сум ја играл Јане Сандански во филмот 'Мис Стон'... Се разбира дека јас ни сега, ни тогаш не мислев дека ролајта на Сандански ми е штолку значајна, тоа со неа да бидам претставуван пред нашиите луѓе во Канада. Тоа беше само знак колку тие го сакаа 'Мис Стон' и дека надвор од Македонија најдобро поминава толку филмовите градени врз нашиот минало...“*

По „Мис Стон“, Милчин ќе одигра уште најмалку десетина филмски улоги.

Илија Милчин

Нова Македонија, 02.02.1958

„Мој долг е да придонесам сè што можам во реализирањето на вистинскиот лик на легендарниот Јане“

Марија Тоциноски во улогата на Катерина Цилка

Најфотографирана и најозборувана, Марија Тоциноски имаше 24 години кога започна снимањето на филмот. Како една од првите спикерки во Радио-телевизија Загреб, забележана во неколку претстави во театрите во Вараждин и Сплит, но и во трите, поголеми или помали, филмски улоги пред онаа на Катерина Цилка, таа веќе беше миленичка на медиумите. Пред сè поради тоа што секогаш беше подготвена да зборува за себе, за своите планови, желби и импресии, и да позира пред објективите на фоторепортерите.

Родена во Велес, израсната во Загреб, за улогата во „Мис Стон“ мораше да зема часови по македонски јазик.

Екипата на „Мис Стон“, особено колегите актери, но и организаторите и директорите на продукцијата, ќе ја паметат како мошне проблематична, каприциозна и избувлива. Поради нејзиното наводно кривко здравје, снимањето неколкупати беше одложувано или прекинувано, а самата таа предизвикуваше караници во екипата, со колегите, но и помеѓу нив.

Кулминација на нејзината нешалантност беше инцидентот предизвикан на почетокот на месецот мај, за време на снимањето во Трпејца, Охридско. Имено Марија, заедно со Спиридоновиќ, Милчин и Прличко со автомобил тргнала од Трпејца кон Охрид, но попат побарала од возачот самата да вози, за да повежба пред испитот за возачка дозвола. Набргу, залетана со преголема брзина низ Пештани, удрила и повредила мало момче. Судињето и условната казна од 18 месеци не влијаеја на нејзината тогашна популарност, ниту на цврстата определба да се фокусира на филмската кариера.

Со Жика Митровиќ ќе снимат уште два филма – „Капетан Леша“ (1960) и „Сигнали над градот“ (1960), а со кариерата и животот ќе продолжи во Италија.

Филмски свеќи, 24.07.1958

Преплашена од нападот на турскиот аскер

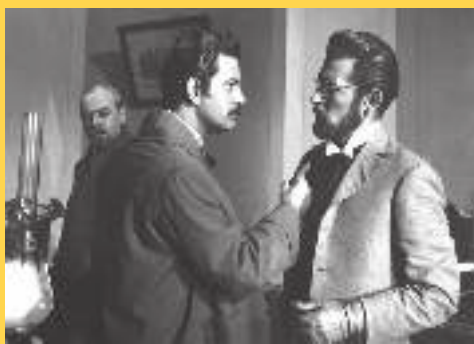
Ветување при разделба

Драган Оцокољиќ во улогата на Крсте Асенов

Оцокољиќ беше млад, но не и неискусен актер. Веќе имаше три споредни филмски улоги зад себе, како и голем број театарски претстави. Неговиот ненаметлив и воздржан стил го правea посакуван колега во екипата. Важеше за џентлмен, внимателен, добро воспитан, односно за „градско момче со добри манири“ како што го цenea во „Вардар филм“. Мораше да ги совлада и македонскиот и англискиот јазик, колку што му дозволуваше времето, за да се справи со улогата на илинденскиот интелектуалец Асенов.

Подоцна ќе снимат уште три македонски филмови - „Солунските атентатори“, „Под исто небо“ и „До победата и по неа“, проекти на кои работеше и дел од екипата на „Мис Стон“, на чело со Жика Митровиќ.

Како и повеќето актери во негово време, работеше и на филм (повеќе од 10 улоги), и во театар и на ТВ.

Во судир со Цилка, сопругот на Катерина

Успешно завршена мисија

Филмски свеќи, 25.06.1958

Асенов еден од најголемите интелектуалци меѓу комитите

Илија Џувалековски во улогата на Чернопеев

“Во улогата на Чернопеев, неуморен во работата на лице место. Тој улогата (ликој) ја остварува на самошо снимање, додека пред него не презема некоја подготвувачка работа. Често пати не го знаеше ни текот на бидејќи истовремено снимаше два филма, притоа се распрсна од возење Маврово-Дојран. Секој друг на негово место не би издржал” – се вели во извештајот од снимањето на „Мис Стон“, потпишан од Јово Камберски, директор на филмот.

Илија Џувалековски играше во сите дотогаш снимени македонски играни филмови – „Фросина“ (1952), „Волча ноќ“ (1955) и „Малиот човек“ (1957), како и во „Мајка Катина“ (1949) и „Ешалонот на Доктор М“ (1955), дебитантскиот филм на Жика Митровиќ.

Истовремено додека „Мис Стон“ се снимаше во Охрид, „Вардар филм“ финансираше уште еден проект – филмот „Виза на злото“ во режија на Франце Штиглиц и по сценарио на Славко Јаневски, кој се снимаше во околината на Дојранското Езеро. Џувалековски и Петре Прличко беа ангажирани и во тој филм, па често патуваа помеѓу двете езера, секој помеѓу своите две улоги.

Џувалековски има реализирано повеќе од 50 филмски улоги, покрај бројните театарски и телевизиски ангажмани.

Нова Македонија, 02.02.1958

Малихерките пристигнаа

„Чернопеев и во најкритичните моменти секогаш треба да спасува“

Статистите

Прашањето со статистите во „Мис Стон“ беше решено на три начини.

Со ангажирање на актери кои имале улоги на карактерни епизодисти или „special extras“, и кои главно ги играле комитите околу Сандански. Тие биле присутни речиси на сите локации, снимиле повеќе кадри од договореното и очекуваното, а повеќето од нив имале амбиции да бидат забележани и ангажирани на други филмски проекти, да направат „филмска кариера“.

Во поедини сцени пак било ангажирано и локално население, како во Маврово и Охрид, што се испоставило дека е ризично бидејќи честопати овие „непрофесионални“ статисти губеле трпение и немале разбирање за процесот на снимање филм, за долгите часови чекање, понекогаш и за неколкуте изгубени денови по ред. Се случувало да не се појават на договореното снимање, да заминат своеволно од локацијата без да се пријават, па некогаш дури и со полициска интервенција биле враќани назад на снимање, за да го исполнат договореното.

Од албумот на Ристе Стефановски, еден од карактерните епизодисти

Нова Македонија, 20.04.1958

Статистите позираат во дворот на манастирот Св. Јован Бигорски пред снимање на сцена од филмот

Југословенската армија на помош

Третата и најповолна опција за обезбедување статисти за масовните сцени била веќе испробана во некои претходни филмски продукции: со ангажирање на припадници на воените и милициските единици.

Гојко Секуловски, директорот на „Вардар филм“ во времето кога се снимаше „Мис Стон“ вака го објасни тој потег:

„...Една работџа, која ѝојаш ме навреди, беше следнаџа. Пред ѝоа беа снимени некои југословенски филмови во кои учесџуваше Југословенскаџа армија. Ние ѝоднесовме барање да ни се сџави на расѝолаџања еден баѝалѝон војска за некои сцени, особено за оние со биѝкиџе шѝо ѝи снимивме во Охрид. Тоѝашниоѝ Генералшѝаб нѝ одби. Не добивме одобрение за ѝој баѝалѝон војска.

Команданѝоѝ на военѝа обласѝ во ѝоа време беше Вељко Ковачевиќ. Јас му се јавив нему, вака и вака, изѝледа дека во Генералшѝабоѝ не сфаќааѝ дека македонскиоѝ народ и ѝред ѝоа нешѝо војувал. Не војувал во Прваѝа свеѝска војна, немал своја војска како шѝо некои друѝи имале, но имал војници во ѝаа војна, или војувал на овој друѝ начин, ѝа шѝреба да имаме сличен шѝреѝман како и ѝри некои друѝ воени филмови... И шѝака ѝо добивме овој баѝалѝон ѝо наредба на команданѝоѝ на шѝоѝашнаѝа ѝеѝѝа (V) воена обласѝ. Но ѝисмено одобрение за корисѝење на ЈНА ние немавме.“

Оттаму, со точни податоци за тоа колку припадници на ЈНА биле ангажирани за „Мис Стон“, денес не располагаме. Според изјавите на поединци инволвирани во снимањето, станува збор за бројка помеѓу 250 и 1000 војници, и тоа од пешадиски, коњанички и артилериски единици.

Војниците се покажале како одлично решение. Дисциплинирани и организирани, со ентузијазам и пожртвуваност учествувале во снимањето на воените судири помеѓу комитите и турскиот аскер во Охрид и Маврово. Припадниците на коњаничката единица ја следеле екипата на снимање од Маврово, преку Охрид, па сѐ до Прилеп, патувајќи на коњи. Пешадинците и артилерците биле превезувани со камиони на војската.

Војската помогнала и за подготовка на сцената за снимање на смртта на Мандана. Со снимање на сцената се започнало во Охрид, но било продолжено во Маврово. Кога екипата пристигнала во Маврово, таму биле дочекани од раззеленети дрвја, расцутена вегетација. Бидејќи сцените во Охрид имале пооскудна вегетација, изгледале како рана пролет, на војниците им било наредено да ги обрстат дрвјата, ударнички да ги искинат лисјата во преден и среден план, за пејзажот да наликува на „охридскиот“.

За неколку часа сцената била подготвена и херојската смрт на Манданата, по толку многу одложувања, најпосле била снимена.

ЈНА истовремено во улога на комитска чета и турски аскер

Филмската приказна за Елен Стон

Што всушност се случува во филмот „Мис Стон“? Како започнува и завршува приказната за грабнувањето на протестантската мисионерка, за четата на Јане Сандански, за борбата за автономија, слобода и правда?

Сè започнува во Солун, есента 1901 година.

Во центарот на американската протестантска мисија, доктор Хаус им соопштува на своите ученици дека нема да може да отпатува со нив во Банско, каде што османлиските власти им дозволиле да ја прошират својата мисионерска работа. Наместо него, со нив ќе патува и ќе им помага искусната мисионерка Елен Стон.

На патот низ Пиринскиот крај, групата патници разговара за своите идни планови и очекувања. И покрај тоа што не знае ништо за земјата во која доаѓа да проповеда, госпоѓица Стон – или Мис Стон – верува во себе и во својата мисија. Иако предупредени дека попат можеби ќе сретнат „бандити“, мисионерите се изненадени кога ги пресретнува група вооружени лица и им наредува да појдат со нив. Тоа се комити од четата на Јане Сандански, предводени од борците Чернопеев и Крсте Асенов.

Катерина Цилка му соопштува на својот сопруг дека и таа ќе остане во заложништво со Мис Стон, да ѝ помогне да се снајде во непознатата средина, опкружена со „разбојници“ кои зборуваат на јазик неразбирлив за неа. Нејзиниот сопруг, господин Цилка пак, добива задача да замине за Солун и да го предаде писмото во кое се бара откуп за грабнатата Американка.

Во Солун, Цилка го известува шефот на мисијата, доктор Хаус, за новонастанатата ситуација. Му соопштува и дека Катерина е бремена. Заедно, го посетуваат американскиот конзул за да се консултираат како да постапуваат понатаму. Конзулот пак, ги упатува во Цариград кај големиот Везир, и од него да побараат да го плати ослободувањето на Американката.

Некаде високо во планините, во еден манастирски конак, Мис Стон и Катерина се запознаваат со четата и својата положба. Крсте ги известува за напорите што ги прават Цилка и доктор Хаус за да обезбедат откуп за грабнатите. Кога Сандански и Чернопеев ќе дознаат дека Катерина е бремена, одлучуваат двете жени да бидат дислоцирани на посигурно и место, посоодветно за млада бремена жена и постара госпоѓа.

Манданата и Крсте ќе ги одведат жените во селото Ратово, во куќата на селскиот коџобашија. Турскиот аскер на чело со Сулејман онбаша влегуваат во селото, а Мис Стон и комитите од таванот на куќата каде што се кријат исплашено го гледаат ужасното измачување на селаните.

Во Цариград, американскиот конзул бара од турскиот Везир да помогне во ослободувањето на мисионерката Стон, но Везирот сака да испрати уште повеќе војници во Пиринско. Турците го мачат коџобашијата бидејќи не сака да им каже каде се кријат Мис Стон и комитите.

Додека жените и Мандана седат на езерскиот брег, селаните го известуваат Сандански за бројноста на османлиската војска, за зулумите направени во околните села. Вечерта, војводата се

обидува да ѝ објасни на Мис Стон каква е положбата на неговиот народ и за оправданоста од вооружена борба, но таа не отстапува од своите ставови.

Турците го опколуваат селото и започнуваат со напад.

Сандански и четата им се спротивставуваат и остануваат да се борат, додека Мандана, Крсте, Катерина и Елен Стон успеваат со чун да избегаат што подалеку,

Во кафеаната „Златен чун“ во Солун, тајно се среќаваат Асенов, доктор Хаус и Цилка. Хаус вели дека само писмо напишано лично од Мис Стон може да го забрза собирањето на откупот. Крсте ги предупредува дека им е сè потешко да се грижат за двете жени.

Во планинска колиба, Катерина украсува божиќна елка, а Мис Стон го принудува Мандана да пее божиќни песни. Жените добиваат и мисирка на подарок за да го дочекаат Божиќ според протестантските обичаи. Кога ќе разберат дека аскерот е во близина, сите набрзина ја напуштаат колибата.

Поминуваат два месеца, почнува да се запролетува. Сулејман им наредува на своите војници да ја убијат Мис Стон. Во една од колибите на бачилото, Катерина се пораѓа. Мандана го благословува детето, и тоа ги развеселува комитите. Сандански предлага бебето да биде крстено по Елен Стон. На излегување, Чернопеев му подава пакетче маст на Манданата, за да му се најде на бебето, наместо да го истроши за подмачкување на пушката. Сите овие случувања во колибата ја зашеметуваат Мис Стон и таа најпосле го менува своето мислење за комитите.

Сулејман е сè поблиску до четата на Сандански, а сега неговиот аскер има и артилериска единица. Низ селата ќе се расчуе за ова, а селската милиција, под мотото „Слобода или смрт“ почнува да мобилизира доброволци кои ќе помогнат во претстојната битка.

Сандански и неговите борци заземаат борбени позиции, се подготвуваат за нападот на Турците. Кога ќе почне топовското пукање на војводата му е јасно дека Сулејман ја променил стратегијата. Мандана, со Мис Стон, Катерина и уште двајца комити бегаат во спротивниот правец, подалеку од битката. По нив одат уште неколку турски војници и ја напаѓаат групата.

Битката станува пожестока. Селаните доброволци доаѓаат на помош и им помагаат на комитите да се одбранат од побројниот и подобро вооружен непријател.

Обидувајќи се да ја спаси Мис Стон, Манданата ќе загина од увод на нож. Кога комитите ќе ги пронајдат жените, дознаваат дека Манданата загинал. Расплаканата Мис Стон му соопштува на Сандански дека сега е решена да го напише писмото до своите сонародници, за лично таа да побара пари за откуп на нејзината слобода.

Набргу потоа, карванот со Катерина и Мис Стон заминува назад во Солун. Крсте им ги покажува пушките малихерки кои ги купил со парите добиени од откупот. Сандански и комитите се простуваат од Катерина и Мис Стон. Додека заминува, на Мис Стон ѝ се причинува дека слуша црцорење на славеј.

Збогум Мандана, изговара кон планината.

ОДЈАВНА ШПИЦА... КРАЈ

Василије Поповиќ пост фестум

Во спомен на единствениот игран филм на кој работеше, легендарниот Василије Поповиќ-Цицо сепак остави зад себе едно ремек-дело.

Во негов стил, со многу детали и одлични карактеризации, големата карикатура на екипата што го снимиле „Мис Стон“ и ден-денес ги краси просториите на она што остана од некогаш најголемото и најпродуктивно филмско претпријатие – „Вардар филм“.

На сликата: Џувалековски, Прличко, Милчин, Тоциноски, Спиридоновиќ, Оцокољиќ, Камберски, Кулибрк, Стаменковиќ, Митровиќ, Поповски, Дамески, Султански, Стојановиќ, Петковски, Костовски, Старчиќ, Костаров, Петровски, Секуловски и други

Политичка и медиумска поддршка

„Снимањето на *‘Мис Стон’* си беше едно особено збиднување за Македонија. Сиџе учесџивуваа и сиџе знаеја дека се снима. И џечайџи следеше сѐ, и радиоџо, и речиси сиџи народ знаеше дека се снима некаков филм, џаков и џаков. А џоа беше сиџи-мулаџивно и за нашеџо рабоџење, за нас џиџо рабоџевме на џој филм“ - многу години подоцна се присекаваше Гојко Секуловски, тогашниот директор на „Вардар филм“.

Секуловски беше пратеник, дипломат, претседател на Југословенскиот олимписки комитет, и воопшто, сестран „општествено-политички работник“, како што ги нарекуваа партиските функционери во тоа време.

Политичката поддршка што тој издејствува филмот да ја добие се манифестираше и преку посетите на неговите колеги и пријатели на филмската екипа.

Посетите на Коча Поповиќ, тогашен секретар за надворешни работи на Југославија, и Лазар Колишевски, претседател на Народното собрание на НР Македонија на филмската екипа беа одлично и детално покриени од печатените медиуми.

Ацо Петровски, и тој долгогодишен политички работник и функционер, инволвиран речиси во сите тела и институции што имаа допирни точки со филмот и филмското производство (Републичка комисија за кинематографија, Вардар филм, Државен филмски архив, Кинотека на Македонија, Друштво на филмски работници, Технофилм, Радио-телевизија Скопје, итн.) во тој период му беше десна рака на Секуловски. Бидејќи во времето кога се снимаше „Мис Стон“, филмската куќа работеше на повеќе играни и документарни проекти истовремено, тој се противеше на „преголемата ангажираност“:

„Му забележував дека сеџо ова е мноџу, на џиџо џој ми одговори дека сеја ова ни е шансаџа за ова да џо џравиме. Оџи ако џо џрекиневме џој риџам заради не знам џиџо, џој веќе не ќе џи имаше џиџе овласџивувања од џолиџичкиџе и друџиџе факџтори, со кои можеше да сѐ џрави сѐ џиџо сака.“

Времето ќе покаже дека токму тој период, преодот од доцните 50-ти кон 60-ите години, беа најпродуктивните години на „Вардар филм“ и на македонската кинематографија.

Посета на политичарите и раководителите на „Вардар филм“

Филмски свеџи, 06.03.1958

Студената војна на „Мис Стон“ ...

Додека се работеше на „Мис Стон“, „Вардар филм“ со својот скроман технички капацитет и човечки ресурси, подготвуваше и други проекти. Истовремено се снимаше и „Виза на злото“ во режија на Франце Штиглиц, а во тек биле и подготовките на „Три Ани“ (р. Бранко Бауер) и првата македонско-италијанска копродукција „Дубровски“ (р. Вилијам Дитерле). Но, тоа не било сè...

Уште пред да падне првата клапа од „Мис Стон“, раководството на „Вардар филм“ започнало преговори за снимање на уште една верзија на филмот, овој пат американска, со цел да ја реализираат првата американско-југословенска копродукција.

Продуцентот Стивен Шојер преку својата „Хоупвел продукција“ уште пред почетокот на снимањето на „Мис Стон“ понудил свое сценарио, потпишано од Филип Гудман и Сандра Сакс. Подоцна, во јули 1958 година Шојер допатувал во Белград, во исто време кога Жика Митровиќ и дел од екипата на „Мис Стон“ во студијата на „Авала филм“ ги доснимувале ентериерите од филмот. Во Белград допатувале и челниците на „Вардар филм“. Се воделе разговори во „четири очи“, но не е исклучено и дека Митровиќ присуствувал на тие средби.

Шојер не ја криел од медиумите причината за своето доаѓање во Белград. Во печатот почнало да се шпекулира дека во новиот филм ќе играат Кетрин Хепберн и Кирк Даглас, потоа и Бет Дејвис, дека македонската верзија ќе биде наменета само за домашниот пазар, а дека американската ќе биде дистрибуирана во целиот свет. Набргу биле изнесени и баснословни суми со кои наводно било откупено сценариото. Почнале да се шират гласини дека филмот ќе биде забранет, ќе заврши во „бункер“ и дека залудно е снимен и толков труд во него е вложен. Новинарите се подбивале, случајот го опишувале како „Студената војна на Мис Стон“.

Започнала и пресметката помеѓу режисерот Митровиќ и „Вардар филм“ и тоа преку печатот, со интервјуа и дадени изјави, со коментари за ситуацијата. Митровиќ ја обвинувал продуцентската куќа дека му работи зад грб, а „Вардар филм“ тврдел дека комуникацијата со Американците ја започнал самиот Митровиќ, во 1957, уште кога ја подготвувал книгата на снимање. Веројатно надевајќи се дека и самиот ќе ја режира можната копродукција.

Преговорите со Шојер продолжиле дури и по успешната премиера на „Мис Стон“. „Хоупвел продукција“ го доставила на разгледување сценариото „Месечината е шпион“, а филмскиот совет на „Вардар филм“ заедно со своите соработници (Ѓорѓи Абаџиев, Владо Поповски, Трајко Јанковски и други) сугерирале кои делови треба да се изменат или доработат во текстот, да се приспособат на нашето поднебје и култура.

Допишувањето и адаптацијата на сценариото траеле и до крајот на 1959 година, а Гојко Секуловски, директорот на „Вардар филм“, во Њујорк потпишал договор за понатамошна соработка со „Хоупвел продукција“.

Но, на почетокот на 60-ите години сè уште немало филм на повидок. Јово Камберски, сега во својство на новоназначен директор на „Вардар филм“ официјално им се благодарил на американските продуценти и ги прекинал преговорите за соработка. Ставил крај на сите обиди и надежи „Вардар филм“ да биде првиот кој ќе реализира копродукција со Американците во југословенската кинематографија.

Стивен Шојер подоцна ќе се посвети на телевизиските продукции, ќе работи сценарија за серији и други телевизиски програми. Ќе стане една од телевизиските икони на САД. Но „Мис Стон“ и филмската продукција не му беа судени.

Стивен Шојер не успеа да се договори со „Вардар филм“ за копродукција и американска верзија на „Мис Стон“

Реакции во печатот

Премиерата и популарноста

Дел од екипата на филмот на премиерата во Загреб, декември 1958: снимателот Миша Стојановиќ, актерите Марија Тоџински, Олга Спиридоновиќ, Илија Милчин, и авторите на сценариото, Трајче Попов и Горѓи Абациев

Нова Македонија, 19.12.1958

Ослобођење, 18.12.1958

Најпосле, филмот својата премиера ја има на 2 ноември 1958 во Скопје, во 20:30 часот во киното „Вардар“ и во 21:00 часот во киното „Култура“. Пред долгометражниот, за загревање на публиката, бил прикажан кусометражниот документарец „Охридско Езеро“ на Ото Денеш и Кирил Билбиловски, исто така производство на „Вардар филм“.

Со бројките за гледаност треба да бидеме претпазливи, но не и сомничави, бидејќи од денешен аспект изгледаат астрономски. Одделението за продажба и пласирање филмови на Вардар филм ја наведува бројката од 1.687.691 гледачи, и тоа само за територијата помеѓу Вардар и Триглав. Податоците за посетеноста на киносалите по градовите каде што се прикажувал филмот во првите месеци упатуваат кон еден заклучок – дека „Мис Стон“ насекаде предизвикал огромен интерес, големи редици пред билетарниците, забава и возбуда кај публиката.

Првиот месец по премиерата, филмот го гледале повеќе од 70.000 лица во Скопје, кое тогаш имало околу 180.000 жители. Или поинаку кажано, повеќе од една третина скопјани го гледале филмот првите четири недели од прикажувањето. Или вкупно, за сите 43 дена колку што бил прикажуван во скопските киносали, филмот го изгледале 95.000 луѓе.

Во Прилеп, за осум дена го погледнале 11.120 гледачи, а во Штип, во киното „Култура“, за седум дена 12.000 гледачи.

Белградската премиера се случила на 21 ноември, во киното „Козара“, а загребската, во киното „Загреб“, еден месец подоцна. Токму во Хрватска филмот постигнува посебен успех. Во Загреб, според „Вечерњи лист“, „Мис Стон“ бил најгледан домашен филм со 145.789 продадени влезници. Во Риека пак, во кината „Београд“ и „Партизан“, филмот го гледале над 40.000 гледачи. На 4 февруари, гледачот кој го купил 30.000-от билет во Риека, добил како награда радиоапарат од „Вардар филм“.

„Мис Стон“ бил прикажуван во Љубљана, Нови Сад, Крањ, Титоград, Марибор, Ниш, Сплит, Сараево и во сите поголеми градови. И покрај сета еуфорија и гледаност, на најголемиот домашен филмски фестивал „Мис Стон“ освојува само три златни арени, и тоа во авторските категории – најдобра машка улога (Петре Прличко), најдобра женска улога (Олга Спиридоновиќ) и најдобра сценографија (Василије Поповиќ). Сепак, таа 1959 година, беше триумфална за „Вардар филм“ бидејќи на Филмскиот фестивал во Пула се претстави со уште два играни филмови – „Виза на злото“ и „Дубровски“, и со уште пет документарни и краткометражни.

Тоа беше своевиден успех на македонската кинематографија, неспоредлив со дотогаш постигнатото и очекуваното.

Преку границите и назад

Промотивните материјали за „Мис Стон“ беа дистрибуирани по домашните и странските фестивали уште летото 1958, иако филмот беше во фаза на монтажа. Беа подготвени постерот, брошури, фотографии, паноа со информации за филмот и тоа на повеќе јазици.

Во границите на Југославија, дистрибуцијата ја изведуваше „Македонија-филм“, а надвор од границите за тоа се грижеше „Југославија филм“.

„Мис Стон“ беше редовно вклучуван во сите југословенски промотивни филмски програми, па така, претставувајќи ја домашната кинематографија, отпатува и во Дубаи, во Бразилија, Сао Паоло, во Каиро, Дамаск, Александрија, Каракас, Алепо, Брисел, Адис Абеба, на филмските фестивали во Мар дел Плата, Кан, Њу Делхи...

Во две од тие филмски делегации беа вклучени и Петре Прличко и Олга Спиридоновиќ, кои присуствуваа на проекциите во Осло и фестивалот во Единбург.

Преполни впечатоци и воодушевени од топлиот прием, тие даваа интервјуа и изјави за своите патешствија во домашниот печат.

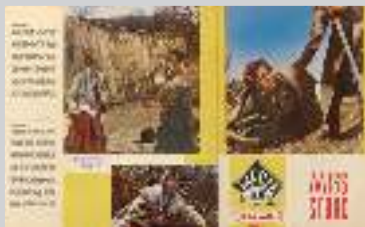
„Вардар филм“ на големо ја договараше дистрибуцијата на „Мис Стон“ во светот, беа правени нови дистрибутерски копии, дијалог листи на странски јазици, потпишувани договори со странски дистрибутери и закажувани проекции во САД, Унгарија, Германија...

Плакат за промоција на филмот

Извештај од комисијата за културни врски со странство

Промотивни материјали на повеќе јазици

И... тогаш се случи големата поплава во Скопје. Катастрофа од невидени размери, на која никој не сметаше.

Таа 1962 година, во ноемвриските водени стихии, дел од зградата на „Вардар филм“ беше поплавена. Голем дел од просториите беа уништени, меѓу кои и фондусот на костими, архивата и документацијата, како и значаен број филмски ленти.

Неповратно беа загубени доста филмски материјали, копии, работни и изворни материјали, меѓу кои и оние од „Мис Стон“.

Во новонастанатата ситуација, филмски копии за понатамошен пробив на светскиот пазар можеа да се прават само од употребените, прикажувани и дотогаш дистрибуирани филмски копии. А тоа веќе е квалитет кој не ги задоволува светските стандарди за кино-прикажување.

Како последица на тоа, потпишаните договори со странските дистрибутери беа раскинувани, проекциите откажувани, и очекуваниот подем на „Мис Стон“ преку ноќ се претвори во неочекуван и неизбежен пад.

Без квалитетна тонска копија, филмот веќе не можеше да се прикажува во киносала. Каде и да е во светот.

„Мис Стон“ потоа... и денес

Освојувањето на светот за „Мис Стон“ заврши набргу по неговите премиерни проекции, токму тогаш кога се разгоре интересот за овој филм надвор од земјата во која беше снимен.

Во годините кои следуваа, „Мис Стон“ можеше да се погледне на телевизиските екрани, поретко на филмското платно во киносала, и тоа единствено како дел од програмата на некоја ретроспектива на македонскиот или југословенскиот филм. Или по повод одбележувањето на некоја годишнина, историски настан или празник.

По низа помали и поголеми непогоди, како земјотрес, пожар и уште некоја поплава, она што остана од архивата на „Вардар филм“, пишуваната документација и филмските материјали беше депонирано во Кинотеката на Македонија каде што и денес се чува. Меѓу нив, се наоѓаат и остатоците од архивата на „Мис Стон“ – сценарија, документи, договори, извештаи, дијалог листи, преписка, фотографии итн.

Но, оригиналниот негатив од филмската лента, изворниот материјал, не е меѓу преживеаните – го уништи полавата во 1962 година.

Оние дистрибутерски копии од југословенските простори кои беа прибирани во Кинотеката на Македонија се релативно добро чувани, сега и заштитени, копирани. Но во духот на новата технологија, филмот „Мис Стон“ допрва ќе биде подложен на дигитална реставрација и дигитализација, а со тоа ќе му се даде можност повторно да тргне во освојување на светот, но и на нови генерации кинопосетители и љубители на филмот.

Три децении по појавата на „Мис Стон“, Кинотеката на Македонија започна серија симпозиуми посветени на македонската кинематографија. Пристапот беше хронолошки, па откако се изредија симпозиумите за „Фросина“ (1952), „Волча ноќ“ (1955) и „Малиот човек“ (1957), во декември 1990 година дојде редот и на „Мис Стон“...

Во просториите на *Домој на Ырајенициџе* во Скопје, се собра поголемиот дел од екипата на филмот, како и врвни имиња на југословенската филмска критика и филмска теорија – Ранко Мунитиќ, Жика Митровиќ, Илинденка Петрушевска, Марко Бабац, Трајче Попов, Петре Прличко, Георги Василевски, Мики Стаменковиќ, Љубе Петковски, Илија Милчин, Гојко Секуловски, Русомир Богдановски, Димитрие Бужаровски, Благоја Куновски...

Драмскиот писател Горан Стефановски тогаш забележа:

„Пред малку некој ми рече дека се чувствивува како да е на ојело (Ырасџос, н.з.). За разлика од нејо, јас овој симпозиум го доживувам како воскреснување на филмој. Верувам дека ако џој уш-ре Ырине во киносалиџе, сѐ ушџе ќе има јолема џеганосџи.“

Некои друји учесници, блиски до мојџа џенерација, кажаа дека се мноју сентиментално врзани за филмој. Исџо и јас. 'Мис Стон' е филм од мојџа најдлабока џошвесџи. Се исџосџавува денес дека џоа не е само мој индивидуален случај, џуку дека филмој е дел на една колективна џош-весџи која овој собир се обидува да ја освесџи.“

Во рамките на симпозиумот, очекувано, беше прикажан и филмот. Пред гаснењето на светилките за да започне проекцијата, Петре Прличко застана пред насобраната публика и повторно го оживеа Манданата. Збор по збор, го изусти незаборавниот благослов за новороденчето, видно возбуден, со растреперен глас, со насолзени очи.

Симпозиумот за „Мис Стон“ преточен во четиво

Секогаш со солзи кога „Мис Стон“ беше во прашање.

Така беше и неколку недели пред да почине, кога беше во посета на Лазар Колишевски. И двајцата беа страсни риболовци, долгогодишни пријатели и соседи. Една белешка од таа средба во 1995 година, напишана своерачно од Колишевски, вели:

„Прличко со солзи во очиие ми вели да е од филмој сè унишџено.“

Причина за тие солзи веројатно бил и разговорот што претходно го воделе, за „мојата иницијатива“ како што ќе напише Колишевски, повторно да се снима филм за грабнувањето на мисионерката.

Прличко и Колишевски повеќе не се меѓу нас. Во исчекување да се реализира оваа иницијатива што политичарот ја спомнува, ни преостанува само да се сеќаваме и повторно да ѝ се навраќаме на оваа филмската класика на Жика Митровиќ и „Вардар филм“.

Да се навраќаме кога ќе имаме можност и повод за тоа, како што е овој јубилеј – 60 години од премиерата на „Мис Стон“.

Последната средба на Петре Прличко и Лазар Колишевски

Белешка на Колишевски за средбата со пријателот Прличко

Издавач:
КИНОТЕКА НА МАКЕДОНИЈА

 КИНОТЕКА НА МАКЕДОНИЈА
CINEMATHEQUE OF MACEDONIA

ул. Никола Русински бр. 1, Скопје
п.фак: 16, Скопје
тел: ++ 389 2 307 1814
++ 389 2 3065 968
e-mail: kinoteka@ukim.edum.mk
web: www.kinoteka.mk

За издавачот:
Владимир Ангелов

Реализација на изложбата:
Александра Младеновиќ
Милка Капсарова-Зоксимовска
Силвана Јовановска
Сузана Смилевска
Бошко Грујоски
Киро Велков
Лидија Христова
Стојан Синадинов
Седат Јусуфовиќ

Дизајн:
Игор Сековски

Лектура:
м-р. Сузана В. Спасовска

Печати:
Полиестердеј

Тираж: 400

Изложбата „60 години ‘Мис Стон‘: помеѓу Елен и Автономија“
е реализирана во соработка со
НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје,
НУ Завод и музеј – Битола,
Вардар филм – Македонија,
ИФФК „Браќа Манакџи“ – Битола

Проектот го помогна:
Министерство за култура на Република Македонија

Голема благодарност до Марија Џонс,
Сашо Димески и Игор Сековски

ISBN 978-9989-643-83-5